

Sonja Bezjak

»SOCIALNA SLUŽBA KOT SREDSTVO ZA PRIDOBIVANJE DUŠ« Vloga redovnic na področju institucionalnega skrbstva na ozemlju današnje Slovenije

Prispevek predstavlja razvoj institucionalnega skrbstva na Slovenskem v prvih štirih desetletjih 20. stoletja v povezavi z delovanjem katoliških ženskih redovnih družb. S pregledom socialnih institucij, ki so jih vodile redovnice, načinom financiranja in prikazom njihovega delovanja osvetli način reševanja in obravnave socialnih problemov v okoliščinah modernizirajoče se družbe. Na primeru redovnic, ki so opravljale socialno delo, pokaže prepletenost religijske in socialno-skrbstvene vloge ter uveljavljanje interesa cerkve preko tega. Razumevanje zgodovinskega razvoja poklica socialne delavke je posebej smiselno v času, ko se očitno izraža trend zmanjševanja sredstev za potrebe državo, posvetno organiziranega socialnega skrbstva, hkrati pa se krepijo prizadevanja, da bi to obliko zagotavljanja blaginje najbolj ranljivim kategorijam v družbi nadomeščali z dobrodelnimi aktivnostmi.

Ključne besede: redovnice, zgodovina socialnega dela, institucije, zavodi, redovništvo

Dr. Sonja Bezjak, univ. dipl. soc., je zadnja leta raziskovala žensko redovništvo v Rimskokatoliški cerkvi. S tega področja je objavila znanstveno monografijo z naslovom Kristusove neveste, slovensko žensko redovništvo v 20. stoletju (2011) ter več znanstvenih prispevkov. Kontakt: sonja.bezjak@gmail.com.

»SOCIAL SERVICE AS A MEANS FOR GAINING SOULS« – ROLE OF WOMEN CATHOLIC RELIGIOUS IN INSTITUTIONAL CARE ON THE TERRITORY OF PRESENT-DAY SLOVENIA

The article presents the development of the institutional care on the territory of the present-day Slovenia in the first four decades of the 20th century. The review of social institutions, which were run by Catholic women religious, their funding and the way they worked highlights how the social problems were addressed during the process of modernization. The case of Catholic women religious is used to illustrate, how the interpenetration of the religious and social work in one role was used to achieve interests of the Catholic Church. It is of a great importance to understand the historical development of the profession, especially when social rights are being reduced and the ambitions of religious organizations to widen their services in the fields of secular organizations are increasing.

Keywords: Catholic women religious, history of social work, institutions, organisations, monasticism.

Sonja Bezjak, PhD, is a sociologist. Recently, she has researched women Catholic religious. From this field she published a monograph entitled Christ's brides, Slovenian Catholic women's monasticism in the 20th century (2011), and several scientific papers. Contact: sonja.bezjak@gmail.com.

Uvod

Za tradicionalne družbe je veljalo, da so način življenja oblikovali elementi magičnega in religioznega ter na veri temelječe etične predstave o dolžnostih (Weber 1947/1988: 17). S tehnološkim razvojem, industrializacijo in urbanizacijo so se v 20. stoletju modernizirala številna področja družbenega življenja. Eden od vidikov modernizacije je proces sekularizacije, s katerim opisujemo zmanjševanje moči religije v družbi. Številne družbene funkcije, ki so jih v prvi polovici 20. stoletja opravljale verske organizacije, so z modernizacijo v drugi polovici 20. stoletja prevzele sekularne organizacije. Te temeljijo na znanstvenih spoznanjih in tehnologiji, so bolj specializirane, racionalizirane in učinkovitejše v primerjavi z religijskimi, ki opravljajo več funkcij hkrati in v tem pogledu delujejo bolj razpršeno. V nasprotju s sekularnimi religijske institucije zadovoljujejo več posameznikovih potreb hkrati (npr. zagotavljajo nego bolnika in mu ponujajo vero v onostranstvo). V Evropi so verske institucije začele množično izgubljati vlogo, ko so države vzpostavile stabilno in razmeroma varno mrežo sekularnih institucij. V ZDA, kjer država blaginje ne obstaja oziroma kjer zavarovanje, javno izobraževanje in podobno niso dostopni vsem zaradi previsokih cen, je posameznik pri iskanju rešitev prepuščen lastnim tveganjem. V individualistično in tržno usmerjeni družbi, kakršna je ZDA, religija in njene organizacije še danes opravljajo pomembno družbeno vlogo in so konkurenca sekularnim institucijam (Stolz, 2010: 255, 269–270). O tem velja razmišljati tudi v Sloveniji, saj v zadnjem obdobju »državna politika vse bolj zastruje dostopnost državnih socialnih pomoči, poudarja individualno odgovornost tudi za preživetvena

tveganja [in se spet] krepí nevarnost, da socialno funkcijo države in karitas razumemo kot alternativno izbiro« (Dragoš 2006: 93). Ugotoviti je mogoče, da: »Neoliberalizem z napadom na socialno državo ustvarja družbene razmere, v katerih na mesto odrinjenih institucij socialne države stopajo na veri utemeljene organizacije – FBO (faith-based organisations) oz. verske nevladne organizacije, kakor opaža Harvey (2005: 177). Te blažijo disfunkcije neoliberalne države in krepijo svoj družbeni položaj.« (Smrke Hafner Fink 2015, 442) V tem vidimo aktualnost obravnave izbranega predmeta preučevanja. Dodatna spodbuda pa je ambicija zapolniti vrzel na področju poznavanja zgodovine socialnega dela v Sloveniji.

Tako kot Zaviršek (2012: 53-56) ugotavlja, da je bilo po drugi svetovni vojni zamolčano delo predhodnic na področju socialnega dela, je mogoče enako ugotoviti, da je v naraciji o zgodovini socialnega dela na Slovenskem še danes spregledana vloga redovnic. Namen prispevka je opredeliti vlogo in način delovanja pripadnic redovnih družb KC na področju institucionalnega skrbstva pred profesionalizacijo socialnega dela. S pogledom nazaj v preteklost, v 20. in 30. leta 20. stoletja, pa skuša opozoriti na zgodovinsko izkušnjo in jo prenesti v aktualne družbene, politične, socialne pogoje, ko se zaradi vse manj socialne države na polje socialnega dela znova vračajo religijske organizacije, specializirane za delo s socialno ranljivimi skupinami. Naloga sociologije v tem primeru je, da na osnovi socioloških spoznanj s področja religije ter s primeri iz zgodovine slovenskega prostora, osvetli svojevrstnost institucij in storitev s področja socialnega dela, ki jih vodijo oz. izvajajo religijske organizacije oz. njihove pripadnice. Na razlike med religijskimi in posvetnimi organizacijami želi opozoriti tako socialne delavce kot tudi financerje socialno-varstvenih programov.

V sociološko analizo so torej postavljene religijske organizacije v oddaljenem, zgodovinskem času: natančneje katoliške ženske redovne družbe na ozemlju današnje Slovenije, od konca 19. do sredine 20. stoletja, ko je njihovo število strmo naraščalo. To je mogoče povezati z več dejavniki: 1. to je čas, ko je Katoliška cerkev (v nadaljevanju KC) na sistematičen način aktivirala vernike in jih pozivala, naj pomagajo okrepiti njen položaj v družbi. 2. V tem času je bilo v določenih regijah zaradi migracij moških porušeno demografsko ravnovesje med spoloma in je bilo v družbi več žensk, s tem pa zmanjšane možnosti za sklenitev zakonske zveze in uresničitev dostojanstva. Spomnimo na preganjanje nezakonskih mater in otrok. Z modernizacijo se je povečevalo število socialnih problemov, vse večje pa so bile tudi potrebe po delovni sili v novih poklicih: »Duševno prizadeti, denimo, niso bili posebno breme v predindustrijski delitvi dela, ko je delo potekalo pretežno na domu (kmetje in obrtniki); ko pa se je preselilo v tovarno ali pisarno, so ostali brez varstva. (Flaker 1998: 5). Podobno je veljalo tudi za otroke, tako Fran Milčinski leta 1907 poziva k organiziranju varstva za otroke in predšolsko mladino, ki imajo »poštene in skrbne starše, a jih ves dan zadržuje delo«, k ustanavljanju vzgojnih zavodov, sirotišnic, vzgajališč in poboljševalnic za otroke in mladino, ki »nimajo skrbnih staršev« in za »tiste, ki so izprijeni« (Milčinski 1907: 77–89). 3. Ženske so se pridruževale redovnim družbam, ki so opravljale storitve v šolah, vrtcih, bolnišnicah, zdraviliščih, ljudskih kuhinjah, hiralnicah in drugih organizacijah, tam so opravljale poklice, povezane s socialno ranljivimi skupinami.¹

To je tudi čas, ko so v Evropi ustanavljali številne institucije, katerih namen je bil usposobiti ženske za delo na socialnem področju – predhodnice modernih profesionalnih socialnih delavk. Alice Salomon (1872–1948) je leta 1908 v Berlinu ustanovila prvo šolo za socialno delo za ženske. V slovenskem prostoru so idejo socialnega dela širile napredno misleče aktivistke, med njimi npr. Angela Vode (1892-1985) in Alojzija Štebi (1883-1956). (Zaviršek 2012: 53-56). Že hiter vpogled v zbrano literaturo pokaže, da so redovnice za svoje delo v obravnavanem času uporabljale pojme, kot so: »socialno delo«, »socialna pomoč« in »socialni tečaj«. Mariborske šolske sestre so npr. poročale, da so v Kairu opravljale socialno delo, ko so skrbele za brezposelne služkinje (Glasilo 1937 b: 120), socialno delo so imenovalle tudi vodenje gospodinjskih tečajev (Glasilo 1936 b: 40) in skrb za dečke med poletnimi počitnicami (Glasilo 1936 b: 9).²

¹ Glej Preglednica 1.

² Natančnejša opredelitev uporabe pojma socialno delo ter pomenov v preučevanem obdobju ostaja izziv za prihodnje raziskovanje.

O metodi in raziskovalnih omejitvah

Vlogo in pomen redovnic na področju socialnega dela smo opredelili z uporabo različnih dokumentarnih virov. Številčne vidike predmeta preučevanja smo opredelili s pomočjo cerkvenih letopisov in šematizmov za leti 1935 in 1937, historičnega popisa prebivalstva za leto 1931 ter na osnovi podatkov, ki smo jih črpali iz Kronike Materne hiše šolskih sester v Mariboru 1864–1941 (2007) in serije internega glasila z naslovom Glasovi naše kongregacije, Glasilo šolskih sester III. Reda sv. Frančiška Asiškega – Kristusa Kralja – v Mariboru, in sicer za obdobje 1935–1939. Analiza obsega 26 števil, ki so izšle od avgusta 1935 do julija 1939. Način dela oz. pristop k socialnemu delu smo skušali dodatno osvetliti z analizo besedil iz redovniške literature, historičnih časopisnih člankov, zgodovinarskih del. Pri zbiranju podatkov smo se soočili z več ovirami. Arhivsko gradivo, ki predstavlja najdragocenejši vir za takšno raziskavo (npr. kronike in druga dokumentacija), je v zasebni lasti redovnih družb in je razpršeno po redovih. Kot takšno je težje dostopno, še posebej zunanjim, necerkvenim raziskovalcem. Za analizo primera smo izbrali kongregacijo mariborskih šolskih sester, ki je nastala v Mariboru ter v obravnavanem obdobju po številu članic predstavlja drugo največjo redovno družbo na Slovenskem. Članice te družbe so avtorici omogočile dostop do izbranega gradiva.³ Ker so takšni viri redko dostopni, smo se odločili objaviti več citatov, čeprav so včasih tudi daljši. S tem smo želeli omogočiti dostop do redkih virov in pri drugih raziskovalcih spodbuditi zanimanje za nova spoznanja s tega področja.

Pisni viri kongregacije šolskih sester so omejeni v tem smislu, da osvetlijo njihovo vlogo na področju institucionalnega skrbstva, kakor so jo v tistem času videli nosilci/nosilke moči (cerkveni predstojniki, predstojnice družbe). Dodatno osvetlitev njihovega videnja bi omogočila pričevanja redovnic, ki imajo izkušnjo življenja in dela v takšnih ustanovah, vendar nam sogovornic ni uspelo pridobiti. Glavna ovira pri tem je oddaljen čas obravnavanega predmeta preučevanja in pomanjkanje sredstev za izvedbo obsežne raziskave. V prispevku uporabljeni viri tako nehoti predstavljajo informacije predstavnic institucij, ob tem pa prezrejo izkušnjo delavk, izvajalk storitev in njihovih uporabnikov. Njihovo pričevanje bi dalo popolnejšo sliko delovanja vseh akterjev na področju institucionalnega skrbstva ter odstrnilo še druge vidike, ki tako ostajajo prezrti. Npr. vprašanje nasilja ali zlorab v zavodih, pa tudi nasploh primerov iz vsakdanjega življenja posameznikov v institucijah.

Uporaba zgodovinskih primarnih virov prinese še eno posebnost, terminologijo, ki je: 1) časovno oddaljena in v tem pogledu občasno strokovno zastarela ali politično nekorektna (npr. »sirotišča« ali »umobolni«), vendar je bila neločljiva sestavina družbeno veljavnega javnega govora; 2) izraža ideologijo nosilcev moči (npr. »ubogi«, »sirote«, »režeži«, »vzgojno delo«). Zato obravnavata takih virov zahteva dodatno raziskovalno pozornost in odmik od prvotne rabe. Dodatno velja opozoriti še na jezik redovniških in teoloških virov, ki je prežet z religijskimi prvinami. Te (lahko) prikrijejo družbene razsežnosti pojava in preusmerijo pozornost od predmeta preučevanja na predmet religijskega čaščenja (npr. delavke v ustanovah so »Kristusove neveste«, »sestre«). Z refleksijo ob rabi pojmov preprečimo, da bi reproducirali obstoječi red, ki je bil v tistem času izrazito patriarhalen, moškosrediščen in verski. Da bi ohranili bralčevo pozornost, smo takšne pojme zapisali v navednicah.

Raziskovanje svojevrstnih družbenih skupin, ki so (lahko) posebej občutljive ali ranljive, pa zahteva dodaten napor in od raziskovalke tudi dodatno pojasnilo: namen prispevka ni ocenjevati smiselnosti in vrednosti redovnega življenja ali o njem soditi, pač pa razumeti družbene vidike tega fenomena in tako širiti spoznavna področja.

Razvoj ženskega redovništva na Slovenskem

V srednjeveških samostanih so redovnice živele za samostanskim obzidjem, v klavzuri, in samostana praviloma niso zapustile do smrti. Vanje so sprejemali ženske iz višjih slojev, za

³ Avtorica se zahvaljuje Mariborskim šolskim sestram za zaupanje in dostop do virov.

katere so sorodniki plačali samostansko doto. Samostani so bili alternativa zakonskemu stanu pa tudi ustanove za neželene otroke in invalidne ženske ter zapori za tiste, katerih navzočnost v posvetnem življenju ni bila zaželena (McNamara 1996: 160–199). Za začetek ženskega redovništva na slovenskem narodnostnem območju velja ustanovitev benediktinskega samostana na Koroškem v 11. stoletju. V naslednjih stoletjih so redovi na pobudo premožnih ali cerkvenih oblasti v različnih krajih na ozemlju današnje Slovenije odpirali svoje samostane. Ob koncu 18. stoletja je Jožef II. na območju Avstro-Ogrske razpustil tiste samostane, za katere je ocenil, da ne opravljajo koristnega dela, med te so sodili kontemplativni samostani. Temu je v 19. stoletju sledil nov val ustanavljanja redovnih družb in njihovih skupnosti, ki so bile po svojem ustroju drugačne od predhodnic. Redovne družbe so svoje nove skupnosti ustanovljale na pobudo cerkvenih in posvetnih oblasti, gmotno so jih podpirali premožni, specializirale so se za določene poklice, iz samostanov so se preselile v zavode, ustanove, torej k uporabnikom (gojencem, bolnikom). Zaradi dela z ljudmi pa se je zmanjšal obseg religijskih obredov. Še ena posebnost, v redovne družbe so sprejemali tudi ženske iz nižjih plasti, vendar ne najnižjih, saj je za vstop še zmeraj bilo potrebno plačati t.i. samostansko doto. Od konca 19. do sredine 20. stoletja se je število žensk v teh družbah neprekinjeno povečevalo, vse do leta 1944. Leta 1939 je bilo v Sloveniji okoli 2400 članic redov, leta 1944 samo v ljubljanski škofiji 14 redovnih družb in kongregacij ter 1371 redovnic. Podatki kažejo, da je največ žensk v redove vstopilo v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, in sicer v družbi usmiljenih sester sv. Vincencija Pavelskega in mariborskih šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja. Usmiljenke so svojo prvo skupnost na ozemlju današnje Slovenije ustanovile v Mariboru leta 1843, šolske sestre pa leta 1864, prav tako v Mariboru.⁴

Dejavnosti ženskih redovnih družb v prvi polovici 20. stoletja

Da bi dobili predstavo o dejavnostih ženskih redovnih družb v prvi polovici 20. stoletja smo analizirali dve historična dokumenta, Letopis ljubljanske škofije (1935) in Šematizem lavantinske škofije (1937). V analiziranih letopisu in šematizmu so za vsako redovno družbo našete skupnosti, število njihovih članic, (ponekod) leto ustanovitve skupnosti, naslov, telefonska številka ter dejavnosti, ki so jih izvajale v posamičnih skupnostih. Navedimo dva primera. Za eno od skupnosti mariborskih šolskih sester piše: »Podružnica Celje (27), Vodnikova ulica 8. Osnovana 14. 9. 1878. Ima otroški vrtec, štirirazredno nižjo in dvorazredno višjo deklško narodno šolo, meščansko šolo, gospodinjski tečaj in internat« (Šematizem lavantinske škofije 1937: 186). Številka v oklepaju za imenom skupnosti pomeni, da ji je pripadalo 27 članic. Iz navedenih programov smo sklepali, da so na tem naslovu sestre izvajale šest dejavnosti. Drug primer: »Marijanišče v Mariboru (2), Gregorčičeva ulica 18, Ustanovljeno 21. 10. 1900. Posebno zaslugo za ustanovitev Marijanišča ima pokojni g. stolni dekan dr. Ivan Križanič, prvi ravnatelj in veliki dobrotnik zavoda« (Šematizem lavantinske škofije 1937: 183). Iz podatkov za Marijanišče v Mariboru ni razvidno, katere dejavnosti so tam izvajali. V takem primeru smo skupnost glede na dejavnost uvrstili v kategorijo »ni razvidno«. Kljub včasih pomanjkljivim podatkom smo ocenili, da ti zadostujejo za prvo oceno stanja. Za podrobnejši in natančnejši pregled dejavnosti in ustanov, ki so jih izvajali različni redovi v različnih krajih na ozemlju današnje Slovenije, bi potrebovali dokumentacijo in gradivo različnih zasebnih arhivov, ki pa so, kot rečeno, težko dostopni.

Pomanjkljivost razpoložljivih virov je, da ne navajajo podatkov o številu uporabnikov (t.i. »sirot«, »gojencev«, »ubogih«, »ostarelih«) ali pa so le delni. Na primer, v internem glasilu iz leta 1935 mariborske šolske sestre poročajo, da je v njihove ustanove tedaj bilo vključenih najmanj 2514 otrok oziroma mladih (Glasilo 1935: 22). Nekaj okvirnih podatkov o uporabnikih smo za posamezne ustanove pridobili iz različnih dokumentov in jih navajamo v preglednici 3.

⁴ Za več o ženskem redovništvu na Slovenskem glej Bezjak 2011.

Preglednica 1: Vrsta ustanove oz. dejavnosti, ki so jih izvajale ženske redovne družbe (1935, 1937) na Slovenskem.

Vrsta ustanove oz. dejavnosti		Št. dejavnosti	Dejavnosti v %
1	šole	59	25,8
2	vrtni, zavetišča, zabavišča	37	16,2
3	bolnišnice, zdravilišče, okrevališča	30	13,1
4	hiralnice	14	6,1
5	sirotišnice	14	6,1
6	samostani	12	5,2
7	gospodinjstva	11	4,8
8	internati	11	4,8
9	konvikti	11	4,8
10	domovi: delavski, dekliški, dobrodelni	6	2,6
11	domovi za služkinje	5	2,2
12	ljudske kuhinje	4	1,7
13	ubožnice	3	1,3
14	umobolnice	3	1,3
15	kaznilnica	1	0,4
16	menza	1	0,4
17	vezilnica	1	0,4
18	ni razvidno	6	2,6
Skupaj		229	

Vira: *Letopis ljubljanske škofije* (1935) in *Šematizem lavantinske škofije* (1937).

Preglednica 2: Povečevanje števila redovnih ustanov na Slovenskem.

Obdobje ustanovitve	Št. ustanov	Dejavnosti v %
1870–1879	7	10
1880–1889	4	5
1890–1899	7	10
1900–1909	5	7
1910–1920	4	5
1920–1929	27	37
1930–1939	19	26
Skupaj	73	100

Vira: *Letopis ljubljanske škofije* (1935) in *Šematizem lavantinske škofije* (1937).

Preglednica 3: Število sester in uporabnikov po ustanovah.

Ustanova	Podatek za leto	Št. uporabnikov	Podatek za leto	Št. sester
Sirotišče in zavetišče Skala pri Trziču	1935–1939	104–154	1935	7
Dekliški dom v Trziču	1923–1935	120	1937	6
Maribor – Melje	1936–1937	43	1937	8
Ubožnica v Škofji Loki	1923–1938	20	1935	4
Ubožnica na Vrhnikih	1935–1946	20	1935–1946	2
Mestna hiralnica Medlog pri Celju	1936–1941	40	1936–1941	7
Mestna oskrbnišnica v Mariboru	1937	85	1937	2

Viri: *Glasiło* 1936 a, 1937 a, b, 1939, Rojs in Zorec 1987, *Letopis ljubljanske škofije* 1935, *Šematizem lavantinske škofije* 1937.

Historična vira podatkov za leti 1935 in 1937 sta evidentirala 175 redovnih skupnosti, od katerih je vsaka delovala na svojem naslovu in jim skupaj pripisala 2460 članic. 20 odstotkov redovnih skupnosti je delovalo zunaj ozemlja današnje Slovenije: v Srbiji, Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem, v Italiji, Egiptu, ZDA in Južni Ameriki. Ugotovili smo, da so redovnice izvajale skupaj 229 dejavnosti (npr. delo v šoli in delo v internatu). Za boljšo predstavbo smo izračunali deleže. Največji delež dejavnosti (25,8 odstotkov), ki so jih izvajale redovne družbe, je sodil na področje šol. Šestnajst odstotkov je bilo dejavnosti, povezanih z mlajšimi otroki (vrtni, zavetišča), 13,5 odstotkov pa dejavnosti, povezanih z bolnišnicami, okrevališči in zdravilišči. Okoli 20-odstotni delež vseh redovniških dejavnosti so v obravnavanem času izvajali v hiralnicah, sirotišnicah,

raznih domovih, ubožnicah in umobolnicah, v katere so sprejemali ljudi z oznakami »revni«, »onemogli«, »sirote«, »umobolni« in bi jih danes lahko primerjali z ustanovami za dolgotrajno oskrbo (preglednica 1). Število institucij, v katerih so dejavnosti izvajale redovnice, se je najbolj povečevalo v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, in sicer je bilo več kot 60 % ustanovljenih v navedenem obdobju (preglednica 2). Analiza obsega tiste, ki so vpisane v letopisa iz leta 1935 in 1937 in imajo pripisano letnico ustanovitve oz. prevzema dejavnosti: npr. ubožnica v Škofji Loki je obstajala od 16. stoletja, vendar so šolske sestre svojo dejavnost tam začele izvajati šele 1923.

Analiza primera: razvoj kongregacije Mariborskih šolskih sester in njihove institucije

V modernizirajoči se družbi, ki jo je spremljal proces sekularizacije, je KC skrbela za sistematično aktivacijo vernikov, da bi tako utrdila svoj položaj. Organizirana aktivacija vernikov je potekala od papeža, preko škofov do župnij. V lavantinski škofiji je škof Anton Martin Slomšek (1800–1862) ustanavljal verske bratovščine, razna društva in družbe (npr. Mohorjevo družbo) ter vodil duhovne vaje in misijone, da bi dosegel versko obnovo. Leta 1862 je obiskal papeža Pija IX. (1857–1939) in ta ga je spodbudil, naj v svoji župniji poskrbi za vzgojni zavod, ki ga bodo vodile redovnice in skrbele za versko vzgojo. Po Slomškovem predlogu je mariborsko Katoliško društvo gospa povabilo šolske sestre iz Gradca, da bi se v mestu posvečale »vzgoji« »zapuščenih« deklet. Leta 1864 so graške šolske sestre prišle v Maribor (Kodrič, Palac 1986: 21–25). Na začetku je v internatu v Mariboru stalno živelo deset »sirot«, šolske sestre pa so v šolskih predmetih in ročnih delih poučevale še 150 »revnih deklic«, ki so prihajale k pouku od zunaj in opoldne dobile kosilo. Oskrbo in šolanje zanje je plačevalo Katoliško društvo gospa. Po petih letih delovanja v Mariboru je prva predstojnica Margareta Puhar (1869–1881) graškemu škofu Johannu Baptistu Zwergerju (1824–1893) poročala, da »v celi avstrijski monarhiji ni kraja, kjer bi bila vzgoja otrok tako pomanjkljiva kot tu« (Rojs, Zorec 1987: 19) in prosila za dodatno delovno silo. Ustanovitev nove skupnosti je priložnost za rekrutacijo novih članic, v prvih desetih letih po ustanovitvi se je mariborski kongregaciji pridružilo 41 deklet, večinoma Slovenke (op. cit.: 23–24).

Če so nekoč redovnice živele ločeno, za samostanskim obzidjem, so Mariborske šolske sestre primer družbe, ki je svoje redovne skupnosti ustanavljala v ustanovah, v katerih so organizirale in izvajale dejavnosti za socialno ranljive. Kot primer si oglejmo štiri »sirotišča« in eno »ubožnico«, ki so jih vodile šolske sestre. Izbrali smo jih, ker so o njih bili v obravnavanih virih na voljo tile podatki: leto ustanovitve in obdobje delovanja, pobudnik oz. ustanovitelj, dejavnosti, število uporabnikov, število redovnic, kako so se financirali, druge informacije, ki kažejo podrobnosti iz delovanja institucij ali pogled redovnic.

Sirotišče in zavetišče na Skali pri Trziču: 1923–1941

Za »sirotišče in zavetišče« v Trziču je gmotno skrbela (tržiška) Vincencijeva konferenca.⁵ Podatki za leti 1935 in 1939 kažejo, da je v »sirotišču« živelo 53–55 otrok. Najmlajši je imel tri leta in pol, najstarejši 18. Po besedah šolske sestre: »30 meščanarjev, veselih, odkritih in korajžnih Gorenjcev, 17 ljudskošolskih in 6 predšolskih otrok« (Glasilo 1939: 165). V »zavetišče« je v istem obdobju prihajalo še 49–69 otrok. Šolska sestra opiše (Glasilo 1937 a: 113):

Najmanjšo varovanko prinese mati vsako jutro, preden gre v tovarno, okrog šestih zvečer pa pride zopet po njo. Drugi prihajajo sami, nekateri ob pol sedmih zjutraj, drugi h kosilu, tretji k učnim uram, kakor jim je pač potrebno nadzorstvo. V zavetišču ostanejo do šestih zvečer.

⁵ »Vincencijeva družba je nastala leta 1833 v Franciji. Glavno vodilo in naloga je bila pomoč revežem. Denar so zbirali v glavnem s prostovoljnimi prispevki podjetij in posameznikov. Leta 1876 smo prvo konferenco Vincencijeve družbe dobili tudi na Slovenskem. Ustanovili so jo pri ljubljanski stolnici.« (Rotar 2010: 36.)

Le nekaj jih še počaka večerje. Večina staršev teh otrok se zraven tovarniškega dela nima časa ukvarjati z njimi, nekateri dajo otroke sestram, češ da njih ne ubogajo, sestram pa se bodo morali pokoriti; nekaj je sirot brez očeta ali matere, in vse take sprejmemo »na Skali«.

V zadnjem času prihaja še 30 najrevnejših tržiških otrok k obedu na željo in plačilo g. Gasnerja. Izmed teh, ki prihajajo v zavod, in izmed naših sirot, jih je pač mnogo, ki bi jim bila in je izven Skale vzgojiteljica cesta. (Glasilo 1939: 165.)

V »sirotišču in zavetišču« je leta 1935 živelo in delalo sedem šolskih sester (Letopis ljubljanske škofije 1935). Med letoma 1937 in 1939 je v instituciji živelo ali tja vsak dan prihajalo od 104 do 154 otrok.

Sirotišče Maribor – Melje: 1925–1941

V Melju, enem od prvih industrijskih območij Maribora, so se razvile velike tovarne, med njimi največja mariborska tekstilna tovarna MTT. Mariborski župan je na začetku dvajsetih let 20. stoletja šolske sestre opozoril, da je v Melju na prodaj posest, in jih spodbudil, naj jo kupijo in začnejo »vzgojno delo« med delavsko mladino. Šolske sestre so sprejemale otroke, starejše od dveh let, deklice so pri njih ostale do končane šolske obveznosti, dečki do začetka šolske obveznosti (Rojs, Zorec 1987: 205, 207–208). Šolske sestre so v internem glasilu (Glasilo 1936 a: 148) poročale:

Zavod ni velik, vendar daje zavetje mnogim sirotam. Domačega se počutiš, ko vstopiš v naš dom z ulice, ki je zjutraj, opoldne in zvečer polna delavcev in delavk, hitečih v tovarne ali iz njih. [...] Po popoldnevih se marljivo uče za naslednji dan. Odmore navadno prebijejo na igrišču, da se razvedrijo.

Leta 1936 je v instituciji v Melju živelo 43 otrok, od tega je 29 deklic obiskovalo mestne šole (Glasilo 1936a: 148). Leta 1937 je v hiši živelo in delalo osem šolskih sester (Šematizem lavantinske škofije 1937).

Marijanišče v Kranju: 1926–1941

»Marijanišče« v Kranju so šolske sestre prevzele leta 1926.

Zavod je obsegal dve hiši, last Vincencijeve konference. V eni je bilo sirotišče, v drugi stanovanje sester, kuhinja, shrambe idr. Tukaj so najprej skrbele za otroke in bolnike v okolici zagrebške usmiljenke. Ko pa so prišle šolske sestre, se je dejavnost razširila. (Rojs, Zorec 1987: 209.)

Poleg »sirotišča« so sprejele delo in skrb v otroškem vrtcu in zavetišču (Kronika materne hiše šolskih sester v Mariboru 1864–1941 2007: 639–640). Leta 1935 je v Marijanišču v Kranju živelo in delalo devet šolskih sester (Letopis ljubljanske škofije 1935).

Mestna ubožnica v Škofji Loki: 1923–1938

Ubožnica v Škofji Loki ima dolgo zgodovino, saj njeni začetki segajo v leto 1547. Leta 1923 je »občinski ubožni odsek« vodstvo »ubožnice« zaupal šolskim sestram. V Škofji Loki so šolske sestre oskrbovale do 20 »revezev«. Šolske sestre v internem glasilu poročajo (Glasilo 1937 b: 114–115):

Zraven starih, onemoglih mož in žen, najdeš tu ljudi, ki so v najboljši delavni dobi, a so ali duševno omejeni ali pa telesno nesposobni za poklicno delo. Celo mladenič je med njimi, ki mu je sredi študija odpovedal vidni živec, da ne more do cilja.

Leta 1935 so v »ubožnici« živele in delale štiri šolske sestre (Letopis ljubljanske škofije 1935).

Financirala jih je občina, smeje pa so vsako jesen pobirati pri kmetih naturalije, kar pa niso prav rade opravljale. Delo v ubožnici je bilo dosti naporno. V zavodu je bilo stalno med 15 in 33 oskrbovancev, povprečno pa nekaj čez 20. Šolske sestre so se često pritoževale nad

razmerami v ubožnici, občinsko predstojništvo pa je molčalo. Sestre so zahtevale višjo plačo, občina pa o tem ni hotela nič slišati, zato so jeseni leta 1937 odpovedale pogodbo. Po mučnih zapetljajih je Špital spomladi leta 1938 prevzela Družba Marijinih sester »Vincentinum« iz Ljubljane. Finančno nove sestre niso bile na boljšem, preskrbeli so jim le dovoljenje, da smejo pobirati prostovoljne prispevke v obliki poljskih pridelkov in obleke še v srezih Kranj, Kamnik, Radovljica in Ljubljana-okolica. (Obadič 1994: 135.)

Mestna hiralnica v Medlogu pri Celju: 1936–1941

Celjska mestna občina je kupila hišo in posestvo v Medlogu za svoje »oskrbovance« in dejavnost zaupala šolskim sestram. Za okrog 40 »oskrbovancev« je v »hiralnici« oziroma »ubožnici« skrbelo od šest do sedem sester (Rojs, Zorec 1987: 219). Šolske sestre v glasilu poročajo (Glasilo 1937 a: 78):

45 siromakov imamo sedaj v mestni hiralnici v Medlogu. Najstarejšemu je 85 let, najmlajšemu pa dve leti. Mnogi so slabotni in bolni, drugi sicer telesno zdravi, a duševno nesposobni, da bi služili vsakdanji kruh; tako so popolnoma odvisni od dobrotne roke, ki jim nudi oporo.

Deško sirotišče »Marijanišče« v Ljubljani: 1884–1946

Vincencijeva družba je leta 1880 kupila posestvi na Poljanah v Ljubljani ob dekliški sirotišnici Lichtenturn⁶ in del gospodarskega posloplja preuredila v »dnevno zavetišče sirot«. Prve dečke so oskrbovale usmiljenke (Romih 1997: 15). Šolske sestre so vodstvo »deške sirotišnice« v Marijanišču v Ljubljani prevzele jeseni 1884. Prišlo jih je pet: »predstojnica«, »vzgojiteljica pri dečkih«, »ekonoma«, kuharica, »sestra zadolžena za dečke« (Kronika matrne hiše šolskih sester v Mariboru 1864–1941 2007: 29). V svoji kroniki so šolske sestre zapisale (ibid.):

Dolžna obveznost do te podružnice je v celoti upravljati sirotišnico; kot nagrada za vsako sestro je: celotna prehrana, razsvetljava, pranje in letni prejemek 70 goldinarjev. Materna hiša mora sestre oskrbeti z vinom; Vincencijevo društvo je obljubilo v ta namen izplačati letno 80 goldinarjev.

V šolskem letu 1884/85 je bilo v sirotišnici »okrog 100 gojencev, skoraj polovica teh so bile sirote, večinoma oskrbovanci deželnega sirotinskega sklada« (Romih 1997: 16). V institucijo so pozneje sprejemali tudi takozvane azilce, namreč gojence, ki bivajo v zavodu le ob delavnikih in čez dan, ostali čas so pa pri svojcih. Tako odda lahko n. pr. mati že zjutraj zgodaj, ko gre na delo, svojega sinčka v Marijanišče. Tu ima deček poduk, kosilo, ki je zanj plačevati kvečjemu po 20 vin. na dan, zabavo in igro in ves dan nadzorstvo, a zvečer ga vzame mati zopet s seboj.

Leta 1907 je imelo Marijanišče 60 »azilcev«, večinoma iz delavskih družin (Milčinski 1907: 78). Leta 1931 je ob popisu prebivalstva (Popis prebivalstva 1931) v Marijanišču v Ljubljani (Poljanska 30) živelo 34 šolskih sester, od tega pet učiteljic, kuharica in dve šivilji, pri drugih je bil kot poklic zapisan le redovni poklic. V povprečju so bile stare 42 let, najmlajša 22 in najstarejša 66 let. V istem zavodu je živelo tudi 20 žensk, starih od 18 do 61 let, od tega 15 služkinj, dve kuharici, pekarica in dve šivilji, vse razen ena so bile samskega stanu. In še šest moških, ki so bili stari od 19 do 31 let, samskega stanu, od tega pet hlapcev in en mizar. Skupaj je v zavodu živelo 60 odraslih oseb, od tega več kot pol redovnic. In 44 gojencev in 29 gojenk, skupaj torej 73. Gojenci so bili večinoma učenci osnovne šole, razen treh, ki so obiskovali pomožno šolo, in šestih dijakov. Dečki so bili stari od sedem do štirinajst let. Dvaindvajset gojenk je obiskovalo gospodinjsko šolo, dve sta bili gojenki banovinske strežniške šole ter pet učenk v kuhinji. Stare so bile od 17 do 31 let (Popis prebivalstva 1931). Marijanišče je imelo zavod tudi na naslovu Poljanska cesta 28; tam je bivalo še 131 gojencev, trije hlapci, ena služkinja in sedem oseb (stolni

⁶ Deloval je od leta 1878, ko so v njem uredili dekliško sirotišnico, v kateri bodo: »siromašne deklice vzgojene za dobre služkinje po zanesljivih rimskokatoliških učiteljicah in vzgojiteljicah« (Romih 1997: 45).

prošt, profesor na univerzi, štirje študijski perfekti in polkovnik v pokoju). Na obeh naslovih so ob popisu leta 1931 bivali 204 gojenci in 71 odraslih oseb, ki so skrbele za delovanje zavoda. Iz podatkov ni razvidno, koliko je bilo »sirot« in koliko »azilcev«.

Ker je bil to zavod, v katerem so skrbeli za »vzgojo«, velja temu nameniti nekaj pozornosti. Frančišek Lampe je v knjižici z naslovom *Marijanišče v Ljubljani* (1898) predstavil načela, po katerih se je izvajala vzgoja v zavodu. Poročal je o tem, da je vzgoja temeljila na nauku »svete vere«, »gojence«, da naj bi vzgajali kot v domači družini, vendar da naj bo vzgoja krepka – »moška« – »gojenci« naj bodo pod stalnim nadzorom in nikoli ne smejo biti sami (Lampe 1898: 27–30). V Navodilih šolskemu vodji je glede obdarovanja in pohval pisalo: »gojencem« se da več dobrot, kakšne knjige in znamenja, ki jih nosijo na suknji. Glede kazni:

... opominovanje in navadni ukor, povstreni ukor, pridržanje v sobi med igranjem, pritrga se opoldne ali na večer kaka jed, post ob suhem kruhu in vodi s trdim ležiščem in poslednjič – udarci s šibo po vzajdu, vendar s pristojno previdnostjo. (Romih 1997: 20.)⁷

Ker so takšni viri redki, dodajmo še enega. O hišnem redu in vzgoji deklic v sirotišnicah, ki so jih vodile usmiljenke, je leta 1900 poročal prispevek v časniku *Slovenka*, glasilu slovenskega ženstva. Dan v sirotišnici se je začel ob 4.45, v pol ure so morale deklice pospraviti posteljo in se obleči. Medtem so molile nemške molitve. Potem so v vrsti šle do kapele in tam se je ob 5.30 začela jutranja maša, ki je po navadi trajala 15 minut, tej je sledila molitev do 7. ure. Med zajtrkom so spet molile. Po zajtrku so morale deklice pomesti in pomiti stopnice, hodnike, spalnice in druge prostore. Potem so šle v šolo in tam ostale do 11. ali 12. ure. Opolodne je bilo kosilo, med katerim je »gojenka« glasno prebirala o življenju kakšnega svetnika. Temu je sledil prosti čas do 13.30. Ob 13.30 so šle na delo ali h knjigi in ob 14. uri spet v šolo. Ob 16.30 je bila »južina« (kos kruha), temu pa sta sledili delo in prebiranje nabožnih del. Ob 18.00 so se začeli rožni venec, litanije in druge molitve. Potem večerja in skupna večerna molitev, ki je traja okoli pol ure. Molilo se je tudi med slačenjem in spravljanjem v posteljo. (*Slovenka* 1900: 227.)

Avtorica prispevka, podpisana z imenom *Fidelia*, je na podlagi, kakor sama piše, svojih izkušenj kritično pisala o tem, da se deklice vzgaja po samostanskih načelih in da se tako vzgojena dekleta po odhodu iz sirotišnic, ko so stara 14 ali 15 let, slabo znajdejo. Piše, da bi bilo treba vzpostaviti humane razmere in zagotoviti, da bodo »gojenke« res imele korist od tega vse življenje. Citiramo: »Iz večine izidejo usmiljene sestre iz kmetskega stanu in iz sirotišnic, neizobražene so torej in v vsakem oziru nesposobne, da bi uspešno vodile vzgojo pri toliko, često 120 in več otrocih« (*Slovenka* 1900: 225). Avtorica sklene, da med »sirotišči« obstajajo razlike, saj: »so šolske sestre namreč glede vzgojevanja mnogo, mnogo spretnejše in sposobnejše, ker niso tako strašno »klosterske« kakor prve (op. cit.: 228).

Navajamo pa tudi pričevanje J. Trčka, ki je bil gojenec *Marijanišča* od leta 1944. Pozneje, in sicer do leta 1957, pa je v njem delal kot vzgojitelj. V spominih zapiše (Trček 1997: 103):

Življenje v bivšem *Marijanišču* se je odvijalo po strogih tradicionalnih pravilih cerkvenih izobraževalnih ustanov [...] Temeljna doktrina življenja v *Marijanišču* je bila »ora et labora« (moli in delaj), kar je strogi režim dosledno izvajal. Zjutraj ob 5.45 smo vstajali, se umili in oblekli, odšli v notranjo kapelo (cerkev), po maši v jedilnico na zajtrk in po zajtrku v učilnico. V tem času, torej približno dve uri, nismo smeli spregovoriti nobene besede. Ta zapovedani molk je bil pravzaprav še daljši, ker se je začel že zvečer po večerji oziroma večernicah in se je nadaljeval v jutro. [...] Življenje v *Marijanišču* je bilo neizmerno drugačno, kakor smo ga bili navajeni na vasi, od koder nas je bila večina, bilo je nekako odtujeno, nasilno, napeto, moreče.

K takemu počutju je prispeval tudi mraz pozimi, saj je bil kurjen le dnevni prostor, obenem pa nas je pestila lakota. [...] Tudi tisti minimalni čas, ki je bil namenjen prostosti, ni prinašal kaj dosti sprostitve. Smel si le na dvorišče, kjer je bilo nekaj skromnega igrišča, pa tudi tam smo bili nenehno pod strogim očesom vzgojitelja, ki smo ga takrat imenovali prefekt.

⁷ Primarni vir: ZAL, *Marijanišče*, fasc. 1, ovoj 3.

O življenju »delavk« in delu v ustanovah

Analiza je pokazala, da so šolske sestre delo in dejavnosti večinoma prevzele na povabilo ustanoviteljev ustanov. Le redko je bila redovna družba v vlogi ustanoviteljice, pač pa so bile članice redovnih družb organizatorke in izvajalke storitev. Statistika ustanoviteljev 18 institucij, ki so jih vodile šolske sestre, je takšna: Vincencija konferenca ali kakšno drugo katoliško društvo (pet), duhovniki ali škofje (štiri), javne oblasti (šest), redovnice same (dve) ali zasebnik tovarnar (ena).⁸ Redovnice so bile odvisne od financerjev in so živele v slabih materialnih razmerah, enako pa velja tudi za ljudi, katerim so bile njihove storitve namenjene. Pri plačnikih so si prizadevale za dodatna sredstva, ti pa dodatnemu plačilu niso bili naklonjeni (npr. ubožnica v Škofji Loki). Sredstva so bile prisiljene pridobivati pri ljudeh, v obliki darov (za to so pridobile posebna dovoljenja), nekatere pa so organizirale tudi posebne dogodke. Npr. za potrebe delovanja hiralnice pri sv. Jožefu v Ljubljani in dekliške ubožnice na Poljanah 30 v Ljubljani so »usmiljene sestre« pridobile dovoljenje za izvedbo loterije oz. t. i. srečkanje (Kmetijske in rokodelske novice 1879).

Redovne družbe so se razlikovale po svojem poslanstvu, npr. šolske sestre so pogosteje delale na področju šolstva in vzgoje, usmiljenke na področju zdravstva. Razlikovale so se tudi po uporabnikih: npr. uršulinke so od svojega prihoda v Ljubljano leta 1702 skrbele za vzgojo otrok premožnejših, šolske sestre in usmiljenke pa so prevzele skrb revnejših. Redovne sestre so se med seboj delile tudi znotraj skupnosti. Učenka Lichtenturnovega zavoda (leta 1922 vpisana v prvi razred osnovne šole) se jih spominja takole:

Mnogo je bilo preprostih, te so opravljale razna dela in so nosile sive halje in predpasnike, medtem ko so izobražene imele srednjemodre obleke s širokimi rokavi, na glavi bele havbice, na prsih poškrabljen bel naprsnik, ovratnik. (Zajc Jarc 1997: 69.)

Poleg notranje stratifikacije na izobražene in navadne delavke⁹ so bile ponekod opazne tudi nacionalne delitve. Prva predstojnica šolskih sester na Slovenskem, Margareta Puhar (1869–1881), je po petih letih delovanja v Mariboru graškega škofa Johanna Baptista Zwergerja (1824–1893) prosila, da bi ji poslal še devet sester, vendar da naj pridejo v Maribor le tiste sestre, ki nimajo odpora do Slovencev, in še, da so za to delo bolj kot izobražene potrebne ponižne in preproste sestre (Rojs, Zorec 1987: 19). V Mariboru in nasploh na Štajerskem, podobno tudi na Primorskem, so položaji v cerkveni strukturi (duhovniki, škofje) pomenili za Slovence priložnost za vzpon na lestvici socialne mobilnosti. Pri tem velja omeniti, da so ženske v RKC bile in so še vedno sistematično odrinjene s položajev moči in odločanja.

Redovnice so predstavljale konkurenco drugim delavkam, ki so bile na trgu dela. Redovnice namreč za svoje delo niso prejemale osebnega plačila, niso poznale delovnega časa (delale so od jutra do večera – tudi po 16 ur na dan, nekatere 24 ur brez počitka), niso poznale ločitve delovnega prostora od zasebnega (živele so v bolnišnicah, zavetiščih, hiralnicah...), bile so brez družinskih obveznosti in v celoti »posvečene« poklicu. Tako se je leta 1937 pojavila pobuda, da bi celibat uvedli še za civilne medicinske sestre, ki da se ne morejo posvetiti poklicnemu delu, če so obremenjene z družinskimi obveznostmi. Jugoslovanska ženska zveza je to uspela preprečiti. (Bezjak 2011: 191). Postopna profesionalizacija novih poklicev, npr. medicinske sestre in socialne delavke, se je zgodila z razvojem strokovnega znanja, z aktivnostmi stanovskih

8 »Sirotišča«: Marijanišče v Ljubljani (1884–1946), Gorica na Primorskem (1910–), Št. Jakob v Rožu na Koroškem (1917–1941), Deško sirotišče v Šentvidu nad Ljubljano (1919–1946), Sirotišče in zavetišče na Skali pri Trziču (1923–1941), Dekliški dom v Trziču (1923–1941), Maribor – Melje (1925–1941), Marijanišče v Kranju (1926–1941), Dobrodelni dom v Domžalah (1929–1935), Zavetišče v Mostah, Ljubljana (1934–1935). »Ubožnice za odrasle«: Marijanišče v Mariboru (1900–1941), Bolnišnica in hiralnica Strnišče pri Ptujju (1919–1922), Mestna ubožnica v Škofji Loki (1923–1938), Občinska ubožnica v Zrenjaninu (1923–), Dom za služkinje v Beogradu (1932–), Občinska ubožnica na Vrhniki (1935–1946), Mestna hiralnica v Medlogu pri Celju (1936–1941), Mestna oskrbnišnica v Mariboru (1936–1941).

9 V samostanih so se članice delile na t.i. korne sestre in sestre laike. Korne so bile pripadnice višjih družbenih slojev in so opravljale bolj cenjena dela. Laike so prišle iz nižjih družbenih plasti in so v samostanih opravljale manj cenjena dela.

združenj in naprednih posameznic ter društev, ki so si že pred drugo svetovno vojno prizadevala za neodvisnost od KC. Denimo Ženski pokret, ki ga je med letoma 1927 in 1937 vodila Angela Vode, se je na predavanjih, v tisku in zborovanjih bojeval za volilno pravico žensk, proti odpušcanju poročenih žensk iz javnih služb, za pravico do splava na podlagi socialnih indikacij ipd. (Jogan 2001: 235). Vzroki za dejansko spremembo ženskega položaja, ki se je zgodila zlasti v 20. stoletju, so povezani s pojavom ženskih gibanj, ki so si prizadevala za ekonomske, politične in socialne pravice žensk.

Širjenje vere in socialno delo

Redove in redovne družbe KC delimo na kontemplativne in aktivne. Kontemplativni oziroma premišljevalni redovi so praviloma umaknjeni od sveta, velikokrat so na odročnih in težko dostopnih krajih. Menihi in nune se v takih redovnih skupnostih prvenstveno posvečajo molitvi in kontemplaciji oz. nasploh religijskim obredom. V drugo skupino štejemo take, ki so v svetu dejavno udeleženi in ga s svojimi aktivnostmi želijo spremeniti – zato jih imenujemo aktivni. Slednji zunaj samostanskih skupnosti dejavno širijo krščanski nauk, medtem ko opravljajo različna socialna, izobraževalna, vzgojna ali negovalna usmerjena dela. V prispevku z naslovom »Socialno delo v službi sv. Cerkve« so šolske sestre poročale o svoji vlogi oznanjevalk nauka Cerkve, kakršno jim je pripisal takratni papež. Kot poglavitno sporočilo mednarodnega kongresa katoliškega strežništva, ki je potekal leta 1935 v Rimu, navajajo (Glasilo 1936 a: 156):

Tako priznavajo dandanes socialno službo kot neobhodno potrebno sredstvo za pridobivanje duš. [...] Socialna ljubezen mora razodevati Kristusovo ljubezen in privedi duše do spoznanja prave vere. [...] Potrebno je, da imajo redovnice socialen vpliv in da ga ohranijo. Ta vpliv je nekako ročaj, za katerega se primejo duše, da najdejo pot k Bogu.

Na drugem mestu v prispevku z naslovom »Očetovska beseda Nj. Svetosti papeža Pija XI. ob letošnjem mednar. bolničarskem kongresu v Rimu« papež redovnice odločno in jasno poziva, da s svojim delom nastopijo zoper družbene spremembe (Glasilo 1936 a: 42):

Slišali smo, da hočete najprej odločno nadaljevati boj proti poganstvu in materijalizmu, ki nam pretita. [...] Nadaljujte ta boj! [...] Poganstvo in materijalizem se hočeta povsod razširiti, zato morate biti pred vsem in nad vsem napolnjene z duhom duhovnosti in nadnaravnega krščanstva.

Kadar so ženske, ki opravljajo posvetni oz. sekularni poklic, hkrati tudi redovnice, je potrebno upoštevati njihovo umeščenost v hierarhično cerkveno strukturo. Pri svojem delu in ravnanju članice redovnih družb niso samostojne, temveč so neposredno podrejene cerkvenim oblastem (papežu ali škofu) ter predstojnicam znotraj redovne družbe. Njihov položaj določa t.i. zaobljuba pokorščine, ki jo kandidatke izrečejo v posebnem obredu, s katerim postanejo članice redovnih družb. Znanih je več primerov, tudi iz sodobnega časa, ko so bile redovnice na različne načine sankcionirane, ker niso upoštevale pričakovanj oz. navodil (npr. prepoved javnega govora, prepoved dela, sežig knjig) (Bezjak 2004). Za nadzor in izvajanje sankcij sta med vatikanskimi uradi odgovorna Kongregacija za nauk vere in Kongregacije za ustanove posvečenega življenja in družbe apostolskega življenja. Tak primer je vizitacija ameriških redovnic, ki je potekala od leta 2009 do 2012 pod vodstvom tedanjega prefekta Kongregacija za ustanove posvečenega življenja in družbe apostolskega življenja, kardinala F. Rodeta, ki jim je očital, da so preveč feministično naravnane. Iz Kongregacije za nauk vere pa so jim očitali, da nezadostno zastopajo stališča RKC, kadar gre za področje duhovniških poklicev, ki so po cerkvenih naukih rezervirani za moške, kadar gre za odnos do homoseksualnosti in kadar gre za primat RKC nad odrešenjskimi sredstvi (Goodstein 2009). V tako urejenem sistemu članice redovnih družb tudi danes ne morejo delovati emancipacijsko, pač ohranjajo družbeni red, kakršnega zagovarja hierarhično strukturirana in moškosrediščna KC.

Sklepi

- 1) Za prvo polovico 20. stoletja gre ugotoviti, da so se v poklicih povezanih z vzgojo in zdravstveno nego ter socialnim skrbstvom zaposlovale pripadnice katoliških redov. V tridesetih letih 20. stoletja so redovne družbe v Sloveniji štejele okoli 2400 članic. Svoj poklic so opravljale v institucijah, ki so bile odgovor na socialne potrebe tistega časa in so služile »vzgoji« oz. utrjevanju krščanske vere med socialno ranljivimi. Skromni opisi, ki se nanašajo na gojence, kažejo, da so bili podvrženi strogemu dnevnomu redu, stalnemu nadzoru, da so živeli v skromnih materialnih razmerah in da so bili deležni katoliške vzgoje ter da so jim vzgojiteljice zapovedovale redno dnevno izvajanje religijskih praks (npr. molitve, branje cerkvenih besedil).
- 2) Med institucijami, ki so jih vodile redovnice, omenimo tiste, ki so do slej bile spregledane: t.i. hiralnice, sirotišnice, delavski, dekliški in dobrodelni domovi, domovi za služkinje, ljudske kuhinje, ubožnice, umobolnice, kaznilnica, internati... Uporabniki njihovih storitev so bili t.i.: sirote, siromaki, umobolni, gojenci, azilanti, duševno omejeni, telesno nesposobni za poklicno delo... Posebna analiza bi bila potrebna, da bi dosledno ugotovili, koga so pravzaprav označevali z uporabljenimi pojmi in katere vidike posvetnega, profesionalnega socialnega dela je mogoče prepoznati.
- 3) Razvoj poklica socialne delavke je treba razumeti v okviru prehoda iz tradicionalne v moderno družbo. Po eni strani se je z razvojem znanstvenih spoznanj in tehnološkega razvoja družba sekularizirala in se je pomen cerkvenih organizacij in religijskih prvin v zasebnem in javnem življenju zmanjševal, po drugi strani pa je cerkev skušala ohraniti svoj položaj in se je v prvih desetletjih 20. stoletja število cerkvenih organizacij še povečevalo. Njihov namen pa je bil širiti in utrjevati vero in cerkveni nauk. Eno od poklicnih področij, s katerim je KC širila svoj vpliv, zlasti med socialno ranljivimi (otroci brez staršev, stari, bolni, mladina, brezposelni, revni), je bilo socialno delo in z njim povezano institucionalno skrbstvo.
- 4) Pri obravnavi vloge redovnic na področju socialnega dela je pomembno upoštevati, da so s tem povezane dileme in tveganja za stroko, saj takšna delavka hkrati opravlja religijski in sekularni poklic. Pri tem pa je uveljavljena hierarhija, po kateri je religijski poklic nadrejen sekularnemu. Odločitev za religijski poklic je za pripadnike KC ekskluzivistična, pomeni izstop iz »zunanjega sveta«, posvetnega sveta in odpoved številnim življenjskim svobodščinam. Redovnice morajo vse vidike svojega življenja in delovanja podrediti cerkvenim avtoritetam, ter ohranjanju družbenega reda, kakršnega predpisuje KC.
- 5) V času povečevanja tveganj za posameznike, socialnih problemov, krčenja javnih sredstev in priložnosti za alternativne rešitve ne smemo pozabiti, da so to razmere, v katerih imajo religijske organizacije konkurenčno prednost pred sekularnimi. Empirični podatki pa kažejo, da so ranjivejši, to so revni, starejši, tisti z nižjo izobrazbo ter ženske, tudi v post-industrijskih družbah bolj religiozni. »Občutki fizične, družbene in osebne ranljivosti so temeljni proizvajalec religioznosti« (Norris, Inglehart 2004: 11, 2).

Viri

- Bezjak, S. (2004), O pasteh ženskega redovništva. *Teorija in praksa*, 41, 5–6: 1019–1033.
- (2011), *Kristusove neveste: žensko redovništvo na Slovenskem v 20. stoletju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Dragoš, S. (2006), *Dobrodelnost: solidariziranje ali nadzorovanje? V: Zaviršek D., Leskošek V. (ur.): Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (83–103).
- Flaker, V. (1998), *Odpiranje norosti, vzpon in padec totalnih ustanov*. Ljubljana: Založba I*cf
- Glasilo (1935 a), *Glasovi naše kongregacije, Glasilo šolskih sester III. Reda sv. Frančiška Asiškega – Kristusa Kralja – v Mariboru*, 1935/36, št. 2, september 1935. Maribor: Šolske sestre (interno gradivo).
- (1936 a) *Glasovi naše kongregacije, Glasilo šolskih sester III. Reda sv. Frančiška Asiškega – Kristusa Kralja – v Mariboru*, 1935/36, št. 10, maj 1936. Maribor: Šolske sestre (interno gradivo).

- (1936 b) *Glasovi naše kongregacije, Glasilo šolskih sester III. Reda sv. Frančiška Asiškega – Kristusa Kralja – v Mariboru*, 1936/37, št. 1, oktober – november. Maribor: Šolske sestre (interno gradivo).
- 1935- (1937 a) *Glasovi naše kongregacije, Glasilo šolskih sester III. Reda sv. Frančiška Asiškega – Kristusa Kralja – v Mariboru*, 1936/37, št. 3, februar–marec. Maribor: Šolske sestre (interno gradivo).
- (1937 b) *Glasovi naše kongregacije, Glasilo šolskih sester III. Reda sv. Frančiška Asiškega – Kristusa Kralja – v Mariboru*, 1936/37, št. 4, april–majnik. Maribor: Šolske sestre (interno gradivo).
- (1939) *Glasovi naše kongregacije, Glasilo šolskih sester III. Reda sv. Frančiška Asiškega – Kristusa Kralja – v Mariboru*, 1939, št. IV/5, julij. Maribor: Šolske sestre (interno gradivo).
- Goodstein, Laurie. 2009. U. S. Nuns Facing Vatican Scrutiny. *The New York Times*, 1. julij. Dostopno preko: http://www.nytimes.com/2009/07/02/us/02nuns.html?_r=1 (21. november 2009).
- Jogan, M. (2001), *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kmetijske in rokodelske novice* (1879), Namen ljubljanske hiralnice in sirotišnice, in pa loterija njima v podporo, *Kmetijske in rokodelske novice*, 37, 3 (19–20), 15. 1. 1879. Dostopno na: URN:NBN:SI:DOC-15G9BQTB (27. 5. 2016).
- Kodrič, S., Palac, N. (1986), *Šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Kronika matrne hiše šolskih sester v Mariboru 1864–1941 (2007)*. Ljubljana: Kongregacija šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja.
- Lampe, F. (1898), Marijanišče v Ljubljani: *Marijanišče, ljubljansko deško sirotišče*. Ljubljana: Marijanišče = Collegium Marianum.
- Letopis ljubljanske škofije* (1935), Ljubljana: Škofijski ordinariat.
- Martin, D. (1993), *A general theory of secularization*. Hampshire: Gregg Revivals.
- McNamara, J. A. K. (1996), *Sisters in arms, Catholic nuns through two millennia*. London: Harvard University Press.
- Milčinski, F. (1907), Naša zanemarjena mladina in Kranjska, oblastna ji mačeha. *Slovenija: glasilo narodno-napredne stranke*, 1, 7: 76–78 (28. 11. 1907).
- Norris, P., Inglehart, R., (2004), *Sacred and secular*. Cambridge: Cambridge University Press. Dostopno na: http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Books/Sacred_and_secular.htm (14. 6. 2016).
- Obadič, T (1994), Življenje v škofjeloški mestni ubožnici – špitalu (po kroniki 1923–1931). *Loški razgledi*, 41: 131–159. Dostopno na: URN:NBN:SI:DOC-2XINRFZT na strani <http://www.dlib.si> (23. 5. 2016).
- Popis prebivalstva (1931), *Popis prebivalstva* 31. 3. 1931, Ljubljana, Poljanska cesta 30. Dostopno na: <http://sistory.si/SISTORY:ID:25514> (23. 5. 2016).
- Rojs, L., Zorec, A. (1987), *Šolske sestre sv. Frančiška, Mariborska provinca. Zgodovinski pogled na prehojeno pot*. Ljubljana: Mariborska provinca šolskih sester.
- Romih, R. (1997), Kratek pregled zgodovine Dijaškega doma Ivana Cankarja, 1882–1997. V: *DIC, 1882–1997, Zbornik ob 115-letnici Marijanišča in 50-letnici Dijaškega doma Ivana Cankarja*. Ljubljana: Dijaški dom Ivana Cankarja (11–66).
- Rotar, T. (2010), Zavetišče na Viču, »Vidoma se opazuje blagodejni vpliv skrbnega nadzorstva ...«. *Zvon*, 13, 2 (35–37).
- Slovenka* (1900), Vzgoja v sirotiščih. *Slovenka, glasilo slovenskega ženstva*, 4, 10: 224–228 (15. 10. 1900). Dostopno na: URN:NBN:SI:DOC-MKSREITH (27. 5. 2016)
- Smrke, Marjan in Mitja, Hafner Fink. 2015: Ekonomija in religija: kriza in ekonomske orientacije vernih in nevernih Slovencev. *Teorija in praksa*. Let. 52, št. 3 (maj-jun.), str. 436-455)
- Stark, R., Bainbridge, W. S. (1996/2007), *Teorija religije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Stark, R., Finke, R. (2000), *Catholic religious vocations: decline and revival*. Review of Religious Research, 42, 2: 145–165. Los Angeles: University of California Press.
- Stolz, J. (2010), *A silent battle: theorizing the effects of competition between churches and secular institutions*. Review of Religious Research, 51, 3: 253–276. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/20697344> (25. 5. 2016).
- Šematizem lavantinske škofije (1937), Šematizem neposredno sveti stolici podrejene lavantinske knezoškofije*. Maribor: Škofijska pisarna.
- Trček, J. (1997), Nekaj paberkov spomina na DIC. V: *DIC, 1882–1997, Zbornik ob 115-letnici Marijanišča in 50-letnici Dijaškega doma Ivana Cankarja*. Ljubljana: Dijaški dom Ivana Cankarja (103–109).

- Weber, M. (1947/1988), *Protestantska etika in duh kapitalizma*. Ljubljana: ŠKUV Filozofska fakulteta.
- Zajc Jarc, M. (1997), Spomini na šolanje v Lichtenturnu. V: *DIC, 1882–1997, Zbornik ob 115-letnici Marjanišča in 50-letnici Dijaškega doma Ivana Cankarja*. Ljubljana: Dijaški dom Ivana Cankarja (69–71).
- Zaviršek D., Leskošek V. (2006), Uvod. V: Zaviršek D., Leskošek V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji. Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (5–13).
- Zaviršek, D. (2012), Women and social work in Central and Eastern Europe. V: Regulska, J., Smith, B. G. (ur.), *Women and gender in postwar Europe: from Cold War to European Union*. London, New York: Routledge (52–70).